

На почетку приче о српском Косову требало би рећи да српско Косово није део Србије, а посебно није део Европе. Опште је место да се српско Косово одвојило од Србије још много пре него што су Албанци прогласили независност неког свог, такође нестварног, албанског Косова.

Дакле, не постоје ни српско ни албанско Косово, што (да не буде забуне) још увек не значи да би могло да постоји некакво заједничко, српско–албанско или албанско–српско Косово. А морало би да може. Постоји, наравно, суживот два народа који се међусобно мрзе, али се, ако смем да кажем, чак и воле неком неразумљивом љубављу којом нико не би пожелео да буде вољен. Познају се и не познају у исто време, личе једни на друге иако немају никаквих сличности, плаше се једни других, протерују међусобно, сарађују, тргују, тајно посећују... На Косову све постоји и не постоји у исто време.

Једино што је извесно то је да је Косово једна територија која заузима свега десетак хиљада километара, али која у себи прожима толико различитих светова који паралелно функционишу, понекад се чак и не додирујући. Слушајући приче о Косову, човек би могао помислити да је реч о читавом континенту, а не о једној малој покрајини.

Извештаји са српског Косова су већ годинама исти и, ако заобиђемо податак да су Албанци у међувремену прогласили независност (а та чињеница ионако Србе много не занима), свеједно је читате ли чланак из 2001, 2006. или из 2009. године. Извештаји са Косова су, желим да кажем, несхватљиво досадни, с обзиром на то да је реч о месту где је све што човек угледа, најблаже речено, надреално.

А како заправо изгледа српско Косово данас? Како изгледају сва та села и мали градови сада, 2009. године, након многобројних „акционих планова“, координационих центара и већа која су водили сви ти људи, и даље присутни у јавном животу, али истовремено и мртви јер су ослобођени сваке одговорности? Како изгледа српско Косово којим и даље управљају (или се и они само праве да верују да нечим управљају) сви ти, међу собом различити, а заправо неподношљиво слични „лидери“; самопрозвани или некад давно доведени; постављени од некога ко је у међувремену нестао, или је мртав, или избрукан, кога више, у сваком случају, нема? Једном давно произведени лидери, остали тако да левитирају, као у паралелном свету, и даље присутни у том међупростору, негде где је можда заиста стало време? Како изгледа српско Косово 2009. године? Да ли је умесно

питати постоји ли оно уопште? Да ли је српско Косово само обмана према којој смо научени да се односимо са уважавањем? Као да се ради о нечем стварном, а не имагинарном...

Српско Косово јесте стварно, али је и имагинарно. Оно и постоји и обмана је у исто време. Српске средине на Косову су можда најстварнија слика Србије и њен најреалнији одраз, исто као што су и највећа и најскупља обмана којом Србија саму себе лаже, вара и поткрада. У српским срединама на Косову, где понекад живи и мање од хиљаду људи, може се видети као под лупом сав немар и небрига и незаконоје који су иначе својствени српској држави. Српске средине су својом неорганизованошћу и недостатком смисла за било какав ред углавном претворене у приватне прћије полуписмених председника општина, свеједно били они „албански намесници“ или „редовно изабрани представници српских власти“ – српске средине на Косову су, дакле, најсуровија карикатура целог српског друштва. То је истина.

Међутим, те средине су у исто време оазе у којима се сваки Србин одакле год долазио осети као да се, након много година, вратио кући. А поред тога су и резервати у којима Срби све више личе на племе староседелаца на неком одвојеном, далеком континенту које је с временом, верујући да тако чува своје обичаје и идентитет, изгубило сваки контакт са стварним светом.

Смак света – „студије изводљивости“, „национални интерес“ и „акциони план“

Ако би за Србију могло да се каже да је у њој време стало, за Косово би требало рећи да време иде у свим правцима, да стоји, иде уназад, иде далеко у будућност до саме границе постојања, негде на крај света, тамо где се већ одигравају сцене апокалипсе, а смак света је увелико у току. Због тога нећу ни покушати да предвиђам развој догађаја, да анализирам ситуацију на терену или да будем (што је сасвим немогуће) објективна, јер са које год стране да приступиш „проблематици“, стварност те оспорава на сваком кораку. Стварност се руга твојим напорима и приказује их онаквима какви уистину и јесу – бесмислени.

Српско Косово са својом епском мегаломанијом која, овако приземљена у политичком блату, делује пре гротескно него узвишено, наводи ме да на „проблематику“ гледам са иронијом, а то не желим. Ствар више спада у домен литературе него политике.

Онај ко заиста жели озбиљно да се бави будућношћу Косова са политичког аспекта, не треба да слуша ни приче о српским „националним интересима“ (које више нема смисла ни коментарисати, осим као добре или лоше стилске фигуре), а ни о „студијама изводљивости“ о којима причају албански политичари (што им је једна од дражих фраза које су успели да запамте и донесу са многобројних тренинга које последњих година похађају).

Дакле, више не треба слушати ни српске ни албанске политичаре, већ, заиста, само оно што причају Питер Фејт и други представници међународне заједнице, па чак и Руси – не због тога што је то што они говоре најближе ономе што се тренутно дешава, него зато што, за разлику од наших предвиђања, даје јасну слику о ономе што ће се тек дешавати на Косову. Уколико се у међувремену не догоди нешто сасвим неочекивано, нека огромна сила која не полаже рачуне логици и која ће на крају ове драме донети задивљујући расплет и дуго очекивану правду. *Деус ех мацхина*, што нас поново враћа у домен литературе.

До тада, мени небитној, на овом за небитном месту, не преостаје ништа друго него да, ма како то нелогично звучало, избегавам сваку, а поготово политичку анализу. Да се окренем животу. Сликама неке стварности која личи на све само не на оно што човек може да замисли док прескаче новинске странице када у наслову види „Косово“ и мења канал на телевизији уплашен да ће опет гледати један од тужних прилога о избеглицама, или већ нешто досадно о интерно или интерно-интерно расељеним лицима, и какву сличну причу о томе како је неко сиромашан. Сви су сиромашни, свет је суров, људи радије гледају „Националну географију“ и брину о пингвинима...

Косово се свима смучило и последња ствар која просечном гледаоцу телевизије падне на памет на помен Косова је лепота. А Косово је, поред свега, и прелепо. Пре неког времена можда бих се усудила да кажем да су они који мењају канале и прескачу странице кад угледају „Косово“ равнодушни и да их је баш брига за све осим за себе, своје животе и своје новчанике – али пошто сам се лично уверила, мислим да људе не занимају тужне избегличке приче јер, чак и ако не знају, слуте да је то само још једна у низу лажи. Да су и ти контејнери, и напуштене школе и недовршене зграде у којима живе јадне избеглице само представа, декор који ће ту стајати докле год то некоме буде потребно. А коме је потребно, ја то наравно не знам.

Јадне избеглице

Када неко помене избеглице, више никада нећу моћи а да не помислим на две слике, два међу собом потпуно различита призора „избегличког живота“ која, из неког разлога, избегавају и документаристи и репортери и хуманитарци, здравствени и социјални радници, комунална служба, општинари и сви други, задужени и незадужени за овај проблем.

Прва избегличка слика – срушене зграде, недовршене зграде, Свињарчани, представници општинских власти и други анархисти

Две недовршене зграде у Звечану. Једна у мешовитом насељу Бошњачка Махала. Неколико у центру Митровице. Напуштени албански станови по целом граду. Један руинирани хотел (за који Митровчани кажу да га је неки проблематични човек својевремено запалио по налогу генералног директора „Трепче“ како би овај касније откупио зграду по ниској цени, али се у међувремену догодио 17. март 2004. и хотел су населиле избеглице. „Директор чека и нервира се, а избеглице седе и не исељавају се“, тако кажу Митровчани). Углавном, таква су скоро сва места на којима живе интерно или интерно-интерно расељена лица, социјални случајеви и остали.

Први пут сам се срела са феноменом „недовршених зграда“ и „упадања“ у станове када сам пре неког времена правила извештај о групи станара неке старе зграде у центру северне Митровице која се једне ноћи срушила сама од себе. Људи су остали на улици, а градске власти нису предузеле ништа. Након тога, једна група станара срушене зграде „упала“ је у недовршену зграду у Бошњачкој Махали (коју Митровчани зову „Расимова зграда“ или једноставно „Расим“, зато што је њену изградњу финансирало „Расимово министарство“). Парадигматично, станари су се, као и представници општинске власти, поделили у две групе. Једна група локалних политичара саветовала је људе да сачекају да им општина реши проблем, док је друга група бодрила „своје“ станаре да уђу и на силу заузму ненасељене станове. Причајући и са једнима и са другима и са трећима и са четвртима, пажњу ми је привукао један други митровачки феномен који се зове „Свињарчани“. Наиме, све супротстављене стране у овом спору око „упада у Расимову зграду“ позивале су се на људе познате као главне „упадаче“ у празне станове – избеглице из једног повратничког села Свињаре.

„Како нико не тера оне Свињарчане из зграда у Звечану?“ питали су огорчени станари срушене зграде јер начелник округа није хтео да „пусти струју“ у „Расима“. „Чак се ни јадни Свињарчани не понашају овако...“ жалили су се, са друге стране, у Округу...

И тако је почело моје интересовање за ове чудне, дивље избеглице које, према митровачкој легенди, упадају у напуштене и недовршене објекте, заузимају шиптарске станове и локале које касније издају за велики новац, и којима се нико не супротставља.

Прва слика – некоректан и више него субјективан извештај о Свињарчанима

Дакле, Свињарчани или Свињарци су људи који су 2004, по савету Човићевог Координационог центра, напустили своје село Свињаре. Они су, што је у тим околностима било „леgitимно“, насељавали све што се могло населити у Косовско-митровачком округу. Да ли је било „леgitимно“ утицати да сви ти људи напусте село, политичко је питање на које ја не знам одговор. У сваком случају, људи су се усељавали у недовршене зграде.

И шта се даље дешава? Како на северу (и не само на северу) нико не плаћа струју последњих 10 година (мада је и та прича много старија), ови људи су без већих тешкоћа сами довлачили каблове до својих нових домова и тако себи спроводили струју, а радницима Градског водовода плаћали су „приватно“ да их повежу на исти. То је и даље било „леgitимно“, с обзиром на то није требало „изигравати“ неки ред и закон у ситуацији каква је наступила после 17. марта када су Косовом и Метохијом уздуж и попреко лутали људи, расељени, избачени из својих села, остали без својих кућа и када се није знало где ће на крају завршити тај силан народ, када је Координациони центар преко ноћи организовао прихватне центре за одлазеће Србе, а лидери већих српских средина се борили да народ не напушта Косово... Међутим, вратимо се Свињарчанима или Свињарцима.

Легенда даље каже да је, након тог 17. марта започела једна, никада до тада виђена, страховита и незаустављива експанзија избеглица из Свињара и околних села, да су ти људи, снашавши се на почетку тако што су заузеле две недовршене зграде у Звечану, веома брзо почели да „улазе где год могу и да узимају и по више станова“. Када би се неко од њих евентуално иселио из неке од зграда, односио би са собом све што се могло изнети или ишчупати из зида. „Скидали су“, каже митровачка легенда, „врата и прозоре, па чак и паркет“. Више пута је понеки представник Унмика или међународне заједнице нудио новац да се зграде доврше, међутим због „акционих планова“ које је Србија упорно тврдила да има за Косово – помоћ је увек одбијана, што је било третирано као патриотски чин.

Овакво стање одговарало је свима. Станари недовршених зграда у међувремену могли су да аплицирају за станове на другим местима као интерно-интерно расељена лица, па су тако многи од њих од 2004. до данас добили и по неколико станова, махом шиптарских, које и дан-данас користе за издавање студентима „из Србије“.

Представници општинских власти добијали су похвалу за патриотизам и, што је још важније, додатна средства од Републике Србије за помоћ избеглицама и социјално угроженим лицима. Свако са стране, ко би се појавио и наивно понудио било какво решење сметао је и једнима и другима, а његова помоћ била би с презиrom одбијена.

У међувремену, Свињарчанима су изграђене куће у Свињарима, али они не желе да се врате, јер кажу „боје се Шиптара“. За неколико месеци они ће, међутим, вероватно полако почети да насељавају своја нова–стара имања или ће их, што је још вероватније, продати тим Шиптарима и тако ће, поред станова које су већ „стекли“ многи међу њима постати прави правцати богаташи, узевши у обзир цене хектара земље на Косову. Неком рат – неком брат, али то није коректно да се пише.

Ко је тај који би се усудио да прича о томе како јадне избеглице понекад умеју бесомучно да злоупотребљавају сопствену несрећу? Ти људи, наравно, нису у обавези да буду свесни тога како њихова лична и тренутна корист на једном другом плану прави много већу и општију штету, али неко би сигурно могао и морао.

Друга слика – избеглице из Хрватске

Други приказ, који је за разлику од ове приче истински потресан и надреално суров у свом бесмислу, јесте напуштена зграда ОШ „Бранко Радичевић“ која се налази усред северне Митровице, и у чије велико двориште, које од улице дели срушени зид, такође нико и никада не залази. Тамо живе „старе избеглице“ које су спроведене на Косово још кад су Срби бежали из Републике Српске Крајине, о чему се с времена на време и писало, али како се ради о људима који (за разлику од интерно-интерно расељених Свињарчана) нису били у стању да „узму ствар у своје руке“, до сада се није нашло решење за њихов заиста стравичан проблем.

Први утисак који сам имала када сам ушла у ово чудно оронуло здање је био да је реч о неком сиротињском, напуштеном санаторијуму из којег су одавно отишли и доктори и особље и где болесници као у неком од последњих кругова пакла тумарају по великим ходницима, препуштени сами себи, народној кухињи која је пред затварањем због недостатка средстава и понеком залуталом странцу, некоме ко се можда сажали и донесе им некакву ситницу. Или им не донесе. У том „колективном центру“ живи неколико фамилија, по неки самац и неколико остављених стараца, а већини тих људи које сам тамо затекла очигледно је потребна медицинска нега. Купатила, собе које су некада биле учионице, ходници и степениште све изгледа застрашујуће.

Босоноги господин из Хрватске

Када сам ушла у ову напуштену и оронулу зграду са идејом да о њој направим репортажу за један дневни лист, већина „станара“ није била расположена за разговор. Неки међу њима деловали су као да нису ни у стању да га воде. У приземљу, на самом улазу у зграду, затекла сам једног средовечног господина који је, како је рекао, избегао из Хрватске. Он је изашао босоног из свог „апартмана“ и шеткао се ходником, по хладном бетону, видно заинтересован за моје присуство, али и љут на мене. Његово интересовање је, истина, више изгледало као чуђење што се неко непознато лице појавило у његовом „објекту“, а своју „љутњу“ је манифестовао само непрестаним понављањем да „неће да прича са новинарима и нема сликања!“ и да сви ми „...долазимо ту и сликамо га ко мајмуна“.

Међутим, истина је да је читаво време стајао поред мене и трудио се да ми исприча све што је мислио да би могло да ме занима. Тако сам сазнала и да његова жена живи ту, али у другој учионици; да је „луда и да он не може да живи са њом јер га нервира“. Сазнала сам се овде усељава и исељава „ко како хоће“ и да њега занима да ли и ја намеравам да заузмем неку од „соба“. И ко зна колико бих се тако задржала у разговору са овим босоногим господином да нас није прекинуло кикотање и певушење једне мршаве женице која очигледно није сасвим присебна, и која је наједном однекуда истрчала и прошла кроз ходник да би, успут се кријући иза сваког стуба којих је неколико у приземљу зграде, поново утрчала у једну од соба, залупивши врата за собом.

И једна породица интерно расељених која се можда презива Крстић

Након те сцене сигурно бих изашла из овог тужног здања и покушала себи да објасним

да сам управо била у правом „сабирном центру“ о чему вероватно нећу писати да се у том тренутку нису отворила једна врата и појавио се један млађи човек који је желео да разговара са мном и „да ми све објасни“. И тако сам, позвана на кафу, ушла у његову „гарсоњеру“. Од свог новог саговорника сазнала сам да је Србин из јужне Митровице и да се зове Богдан Крстић, што је одмах порекла његова жена, која је у том тренутку прала веш у неком великом лавору. „Он има три имена“, открила ми је, на шта је он додао „А ниједно није право“. Од, дакле, човека који се за ову прилику звао Богдан чула сам да је вода у згради увек хладна, али да „ко ’оће да се купа, снађе се“ и да „ове друге избеглице ништа неће да раде“. Он је, каже, био „у Србији“, радио разне послове, ништа му није тешко и понекад његови послодавци нису ни знали да је он избеглица с Косова. Био је у избегличким камповима, био у изнајмљеним собама, али „сад му се жена много разболела, па је боље да су овде, на своме, а и понудили су им напуштено имање са мало земље да могу да је обрађују“.

Ко им је понудио имање? Републички комесаријат за избеглице. О чему се ради? То је „нови социјални програм“ по којем би расељенима из јужне Митровице који су остали без станова била додељена напуштена сеоска имања. „Било каква кућица, само да има мало баште около, па ће је средимо, као што смо и ово средили. Ко ’оће, може све да среди. Видела си тамо онај клозет и све, како је прљаво и смрди? А видиш код нас – све имамо.“ Усуђујем се да питам Богдана и његову жену, која каже да се зове Снежана, да ли су они покушали и овде да раде, као што су радили „у Србији“.

„Овде су људи стока“, каже Снежана, „перем зграде, степениште, чистим испред – а више од пола станара неће да плати. Посвађају се међу собом и онда мени не плате... Мени је било најбоље кад су ме једном примили у болницу.“ Пила сам кафу коју су ми направили, разгледала просторију у којој ови млади људи „све имају“ за разлику од својих „лењих“ сапатника, „стarih избеглица“ из Хрватске, од којих би желели да се некако оградe, надајући се да ће их, ако се разликују, чекати нека можда мало боља судбина. Замишљала сам ту „кућицу са баштом“ коју им је неко обећао и заборавио их ту где их је довео и ухватила себе како се присећам огромних имања која стоје напуштена по селима као што су Мала или Вучитрнска Бањска или Гојбуља, у близини Вучитрна (и помислила да је сада већ прошао тај тренутак када је можда имало смисла доводити ове људе на напуштenu земљу, која још увек није продата, и како би им сада требало пружити макар минималну социјалну и медицинску помоћ). Посматрала ону ситну жену са видно тешко деформисаним ногама (која чак не уме ни да објасни шта је узрок њене болести нити како се та болест зове) како се мучи, перући гомилу неких ствари у великом казану.

Неправда је увек апсурдна. Прича о неправди је досадна, јер је општепозната, и волела бих да је избегнем. Међутим, када неко прича о Косову, он не може а да не прича о избеглицама. А на свако помињање избеглица, ја више никад нећу моћи а да не

помислим на оне Свињарчане с почетка поглавља са једне, и на ове несрећне људе са друге стране.

То је, као и многи други сасвим надреални призори које човек не може а да не види шетајући Косовом, део приче о паралелним световима који постоје на овом малом простору и трају једни поред других, немајући међу собом никаквих додирних тачака.

Пензионери у вагон-ресторану – наравно на слепом колосеку или „све о струји“

Један од необичнијих детаља који сам запазила на самом почетку свог боравка на северу Косова је тај да велики број Срба који овде живе никада, али баш никада не прелазе мост на Ибру и не одлазе у јужни део покрајине. Ово је, разуме се, умногоме утицало на то да моја радозналост спрема југа буде још већа. Док нисам схватила да је то сасвим непотребно и бесмислено, увек када бих ишла на југ по мене су долазили шофери председника општина и свака моја репортажа зависила је од онога што би одређени председник желео да ми покаже. Да би разумео колико то може да буде досадно, човек не мора да буде новинар, довољно је само да рецимо не буде обичан туриста који је склон да се препусти туристичким водичима и њиховим изборима знаменитости, те прича везаних за исте.

Добар пример за ово је један „Клуб пензионера“ у Прилужју код Вучитрна, који ми је био посебно занимљив зато што је то најживља од укупно три кафане у целом селу и зато што се, што ме је посебно фасцинирало, налази у једном напуштеном вагон-ресторану, заувек заглављеном на слепом колосеку негде иза последњих кућа. Како сам сваки пут у Прилужју била гост председника општине, пошло ми је за руком само да провирим у овај божанствени вагон и да на час видим како пензионери пију пиво и играју доминe, али таман када су људи почели да разговарају са мном и да ми објашњавају ко је ко, ко не враћа коцкарске дугове, а ко је алкохоличар – „председнички људи“ су ме подсетили да је Прилужје без струје већ месец дана и да треба ићи у Дом здравља да се направи прилог о овој хуманитарној катастрофи.

Ја сам, наравно, разумела и председника и његове људе и хуманитарну катастрофу, али и даље ми је жао што нисам остала са „Клубом пензионера“ у њиховом вагону јер би свакоме ко је иоле искрен према себи било неупоредиво занимљивије да прави репортажу о овом друштву старца који „знају све о Косову“. Иако, како су неки од њих тврдили, нису ни приметили да је „опет нека рестрикција“, упутили су ме у проблем

струје на Косову боље него иједан политичар са којим сам о томе причала. „Није то ништа“, сазнала сам у том вагону. „Научили смо ми од Шиптара да живимо без струје: имаш агрегат, имаш плин – тако Шиптари нису плаћали струју Србији 50 година!“

Укратко, тако и јесте.

Ако је нешто лепо зими на Косову, то су Брезовица и сеоске куће, у којима је толико топло да сви иду у кратким рукавима док напољу пада снег. И док се „у Србији“ људи смрзавају, стрепећи од превеликих рачуна, становници Косова се не узрујавају око таквих ствари – они једноставно троше све чега има, док га има. На искључења су навикли, научили да струја није најважнија ствар на свету јер „ако нема струје, постоје свеће, плин, дрва и агрегати“.

Наравно, и ово је једна од ствари које јесу тачне, али и нису.

Српска држава није присутна на Косову довољно дуго да никакав систем, чак и ако је некад био успостављен, више не може да функционише, а о некој албанској држави и њеном покушају успостављања система тешко је говорити. На територији Косова и Метохије, рецимо, не постоји чак ни попис становника.

Највећа иронија и неуспех албанске „независне“ државе, али и највећа шанса Србије да се врати на своје Косово, управо је у томе што Албанци без српске државе не могу да успоставе никакав ред, закон и систем на Косову, чега су и сами свесни. Свесна је тога и међународна заједница и све се чешће може чути како представници Еулекса и Кфора, па чак и понеки албански политичар из опозиције покушавају да нађу начин, макар кроз увијене форме, да приволе Републику Србију да се поново укључи у тај посао. „Тајни састанци“ Срба и Албанаца са представницима ЕУ на Косову, који полако постају све јавнији, недавно гостовање Питера Фејта на једној приватној ТВ станици у Лепосавићу и његов први „јавни“ долазак на север Косова, па чак и Бајденов обилазак Високих Дечана говоре управо о томе. Срби су се вратили у КПС, велики број српских професора са привремено расељених универзитета примио је своје заостале, неисплаћене плате из напуштених приштинских институција, а велики број Срба се, што јавно, што тајно, пријављује за учешће на албанских изборима који су расписани за новембар ове године.